

VEDLEGG 3

Kartlegging av fredete bygninger og anlegg

Rapporten sammenfatter de viktigste resultatene av kartleggingsarbeidet gjort i 2011-2013 og oppsummerer status for Stortingets indikatormål.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

FORORD

Denne rapporten er en av tre rapporter som beskriver arbeidet mot å identifisere tema og kulturmiljø som skal gis prioritet i fredningsarbeidet mot 2020:

- *Fredningsstrategi, 1. Kartlegging av fredete bygg og anlegg* sammenfatter de viktigste resultatene av kartleggingsarbeidet gjort i 2011-2013 og status for Stortingets indikatormål oppsummeres.
- «*Fredningsstrategi, 2. Behovsanalyse*» beskriver arbeidet med å kartlegge underrepresenterte grupper – behovsanalysen.
- «*Prioriterte tema til fredningsstrategien - bakgrunnsnotat,*» presenterer temaene som skal prioriteres mot 2020.

Denne rapporten bygger på delrapport «Forslag til tema i arbeidet med nye verneplaner – faglige vurderinger, 22.04.2013». Den er utarbeidet av arbeidsgruppa for fredningsstrategien i Kulturminneavdelingen, og med hjelp av QD-seksjonen i Kunnskapsavdelingen til tabelluttrekk og visualisering i form av kart.

Forsidebilder

Øverst til venstre: Alstahaug: tatt ca 1900-1910, Alstahaug kommune. Foto: Riksantikvaren

Øverst til høyre: Bakke gård: Tatt mellom 1920-1930 i Trondheim, Sør-Trøndelag. Foto: Riksantikvaren

Nederst til venstre: Ljøsne Øvre: tatt ca. 1870 i Lærdal kommune, Sogn og Fjordane. Foto: Riksantikvaren

Nederst til høyre: Rekve mølle: 1974, Voss kommune i Hordaland. Foto: Riksantikvaren

Innholdsfortegnelse

1. KARTLEGGING AV FREDETE BYGINGER OG ANLEGG - RESULTATER	s. 3
1.1 Innledning	s. 3
1.2 Mål og avgrensning	s. 3
1.3 Kartleggingsarbeidet	s. 3
1.4 Feilkilder	s. 5
2. HOVEDFUNN	s. 6
2.1 Geografisk fordeling	s. 6
2.2 Tidvis bredde	s. 9
2.3 Etnisk tilhørighet	s. 14
2.4 Sosial tilhørighet	s. 14
2.5 Næringsmessig bredde	s. 17
3. I TILLEGG TIL DE FEM INDIKATORENE	s. 18
3.1 Opprinnelig funksjon	s. 18
3.2 Bolig/bosetting	s. 20
3.3 Sjøfart	s. 21
3.4 Kystkultur	s. 23
3.5 Grøntanlegg	s. 23
3.6 Etterreformatoriske arkeologiske kulturminner	s. 25
4. OPSUMMERINNG – HOVEDFUNN	s. 26
4.1 Oppsummering i forhold til indikatorene	s. 26
4.2 Andre betraktninger	s. 27

1. Kartlegging av fredete bygg og anlegg - resultater

1.1 Innledning

Stortinget har definert målet om at et representativt utvalg kulturminner (nasjonalt resultatmål 6) skal være fredet innen 2020. Utvelgelsen skal gjøres med utgangspunkt i indikatorene geografisk, sosial, etnisk, nærings- og tidsmessig bredde.

Riksantikvaren har organisert strategiarbeidet i flere faser der første del er utarbeidelse av fredningsstrategien. Strategien gir rammer og føringer for det arbeidet som skal gjøres frem mot 2020. Parallelt med utarbeidelse av strategien er fredete bygninger og anlegg kartlagt opp mot indikatorene. Denne rapporten inneholder de viktigste resultatene av kartleggingen og oppsummerer status for Stortingets indikatorene. Tema/områder som skal prioriteres i fredningsarbeidet mot 2020 presenteres i rapporten «*Prioriterte tema mot 2020 - bakgrunnsnotat*».

1.2 Mål og avgrensning

Mål

Målet med kartleggingen har vært å gi en bredest mulig oversikt over hvordan eksisterende fredninger fordeler seg innen indikatorene. Resultatet av kartleggingsarbeidet vil være et viktig grunnlag for det videre arbeidet med å analysere frem tema som skal prioriteres mot 2020.

Avgrensning av kartleggingen

I forhold til målsetting om gjennomføring innen 2020 har prosjektgruppen hatt kort tid til å utføre denne arbeidet. Kartleggingen måtte gjennomføres innenfor dagens ressurser. Det var derfor vesentlig å avgrense arbeidet og se på hvilke muligheter som fantes for å bygge videre på eksisterende kunnskap. I samarbeid med regionalforvaltningen ble det kun gjort en kvalitetssikring av informasjonen i Askeladden om de fredete enkeltminnene i forhold til indikatorene, samt opplysning om tilknytning til kystkultur. Fylkenes historikere skulle bygge videre på det arbeid som allerede var gjort i fredningsgjennomgangen.

Kartleggingsarbeidet og fylkenes historikere blir presentert i neste avsnitt, 1.3.

Kartleggingsarbeidet.

Kartleggingen har ikke inkludert etterreformatoriske arkeologiske kulturlag, da dette på det tidspunkt forespørselen ble sendt ut til regionalforvaltningen, ikke var en del av prosjektet. Tema har imidlertid vært en del av prosjektet siden 2012 og omtales kort i denne rapporten.

1.3 Kartleggingsarbeidet

Arbeidsform og samarbeid med regionalforvaltningen

I prosessen med å kartlegge det som er fredet har prosjektgruppen hatt et samarbeid med regionalforvaltningen. Samarbeidet har bestått av arbeid som regionalforvaltningen har utført etter bestilling fra Riksantikvaren i 2011, samt oppfølgingen av denne. Om lag 6500 enkeltminner har blitt gjennomgått i kartleggingsarbeidet.

I forbindelse med kartleggingsarbeidet ble det gjennomført et arbeidsseminar. Samarbeidet oppsummeres kort i punktlisten under;

- Kartlegging, case Oslo for å prøve ut metodikken. Samarbeid med Byantikvaren i Oslo om dette arbeidet hadde oppstart i august 2011.
- 1. Seminar med regionalforvaltningen om kartleggingen, metodikk og gjennomgang av Oslo som case 6-7 september 2011.
- Uttrekk fra Askeladden gjort av Riksantikvaren i oktober 2011 – grunnlag for kartlegging.
- Mail til fylkene med første bestilling ble sendt i oktober 2011 med frist for tilbakemelding 1. juni 2012.

Det ble også holdt et arbeidsseminar med regionalforvaltningen i august 2012. Tema for seminaret var det påbegynte arbeidet med behovsanalyse. Seminaret vil derfor omtales en egen rapport om dette arbeidet.

Metode

Kartleggingen har blitt gjennomført i perioden oktober 2011 - desember 2013. I oktober 2011 gjorde Riksantikvaren et uttrekk av alle vedtaksfredete og forskriftsfredete enkeltminner i Askeladden. Uttrekket omfattet også enkeltminner der fredningsprosessen var juridisk igangsatt. Kulturminner eldre enn 1537 er ikke med uttrekket. Oktober 2011, som er tidspunktet man startet kartlegging av eksisterende fredninger, vil være situasjonen som måloppnåelse i 2020 vil vurderes opp mot. I tillegg til uttrekket fra Askeladden har det vært nødvendig å se data i et historisk perspektiv og hva som har vært viktig i ulike regioner til ulik tid.

I tillegg til å arbeide med kartleggingen og kvalitetssikring av denne ble fylkeskommunene bedt om å skrive en historisk oversikt over viktige utviklingstrekk i sin region. I forbindelse med prosjektet *Fredningsgjennomgangen* skrev alle fylkeskommunene en historisk presentasjon av sitt fylke, med mål om å lage fylkesvise faktaark om prosjektet. Fylkenes historikere i arbeidet med fredningsstrategien skulle bygge videre på det arbeid som allerede var gjort i fredningsgjennomgangen. Sammen ble dette arbeidet et godt grunnlag for å sette kartleggingen inn i et historisk perspektiv.

Uttrekket fra Askeladden ble overført til excel og i listen ble det lagt til kolonner for innføring av data, noen åpne for utfylling og noen med et utvalg svaralternativer. Følgende indikatorer er kvalitetssikret: Datering (både for århundre, kvartal og eksakt oppføringsår der det har vært kjent), funksjonstilknytning, sosial tilhørighet, etnisk tilknytning og om det kan knyttes til kystkultur.

Vurderinger om et kulturminne var kystkultur eller ikke skulle gis av følgende definisjon: «En virksomhet eller bosetting som har sine premisser i kystbasert næring. Med kyst menes her *saltoannskysten og fjordarmer.*» Definisjonen er den samme som den Riksantikvaren opererer med i sin tilskudds tildeling til kystkultur.

Svaralternativene for funksjonstilknytning og etnisk tilhørighet er basert på Askeladdens eksisterende kategoriseringer. Som benevnelse på sosiale grupper ble kategorier tidligere benyttet under SEFRAK-registreringene videreført. Eksempel: Dersom en bygning er fredet som eksempel på et våningshus vil kategori for funksjon bli «landbruk» og sosial tilhørighet bli «bonde».

Enkeltminner innen samme anlegg skulle i utgangspunktet gis samme kategoriseringer. Dette ville innebære at fjøset ble definert til samme tilhørighet som våningshuset, og at dersom anlegget ble vurdert som et kystanlegg ville også låven få betegnelsen kystkultur.

Regionalforvaltningen og Riksantikvaren har i kvalitetssikringsarbeidet benyttet egen kunnskap om enkeltminnene. Der denne ikke har vært tilstrekkelig, gått til fredningsdokumentene og vurdert indikatorene i forhold til formålet med fredningen.

I samtaler med regionalforvaltningen erfarte Riksantikvaren at det i mange tilfelle var utfordrende å plassere et anlegg i en funksjonskategori. Eksempelvis kunne et anlegg være fredet som en prestegård, der både gårdsdriften og den offentlige forvaltning var viktige sider ved anlegget. For å illustrere dette ble det valgt å opprette to kolonner både for funksjon og for sosial tilhørighet. På den måten kom bredden av de historier de fredete anleggene representerer i større grad til syne enn hva som tidligere har vært tilfelle ved dataauthenting. Underveis i arbeidet ble det diskutert om man burde hatt ytterligere kolonner, men dette ble forkastet, med den erkjennelse av at man aldri vil kunne dekke opp alle de historier et kulturminne representerer i et skjema.

Riksantikvaren opprettet de doble kolonnene og fylte inn data. Dernest ble dette sendt til fylkene for en siste kvalitetssikring. For mal for vurdering av funksjon og sosial tilhørighet i kartleggingsarbeidet, se vedlegg.

1.4 Feilkilder

Kvaliteten på materialet er avhengig av den informasjon som er lagt inn.

Kategoriseringsarbeidet har vært en kvalitativ prosess basert på skjønn og tilgjengelig kunnskap. I flere tilfeller har kategoriseringsarbeidet blitt opplevd som utfordrende, da et kulturminne er bærer av flere historier. For eksempel ser vi at kategorien *bolig* i mange tilfeller er valgt bort til fordel for kategorier som beskriver næringstilknytning. Lavt utslag på en kategori i enkeltfylker kan også være grunnet ulik tolkning i kategoriseringsarbeidet.

Kulturmiljøfredningene kan i noen tilfeller også utgjøre en feilkilde. Innenfor kulturmiljøområdene er det mange objekter (som oftest hus) som er registrert med en enkeltminne-id i kulturminnedatabasen Askeladden, fordi de ligger innenfor et kulturmiljø. I de fleste tilfellene vil det være riktig å telle med enkeltminnene, for eksempel kulturmiljøfredningene Birkelunden i Oslo og Sør-Gjeslingan i Nord-Trøndelag. I enkelte tilfeller vil objektene imidlertid utgjøre en feilkilde, særlig i kulturmiljøene Utstein i Rogaland og Kongsberg sølvverk i Buskerud. Formålet med kulturmiljøfredningen av Utstein er å ivareta det beitepregete landbrukslandskapet og kulturmiljøet i tilknytning til

klosteret. Innenfor dette kulturmiljøet er det opprettet 56 enkeltminner. Dette er boliger, driftsbygninger, naust, uthus med mer som ligger innenfor området, og som er registrert med enkeltminne-id uten å ha større relevans for formålet med fredningen. Enkeltminnene kan ikke telles med og være representative for å fortelle historien/vise verdiene som fredningen av kulturmiljøet på Utstein kloster er ment å ivareta. Noen av fremstillingene vises derfor både med og uten enkeltminnene innenfor kulturmiljøene.

Det kvalitative aspektet ved metoden gjør at den ikke kan utlede eksakte svar. Den har imidlertid gitt en verdifull innsikt i hvordan forvaltningen vurderer eksisterende fredninger og hvordan disse fordeler seg innen indikatormålene.

2. Hovedfunn

Kartleggingen omfatter et enormt stort materiale som umulig kan fremstilles totalt i en slik rapport. I fremstillingen i dette kapittelet er de store hovedtrekkene trukket frem og vist/visualisert gjennom søylediagram, kart og eksempler på innhold/kategorier i talldataene. For en mer detaljering av innhold henvises det til excellisten med uttrekk fra Askeladden.

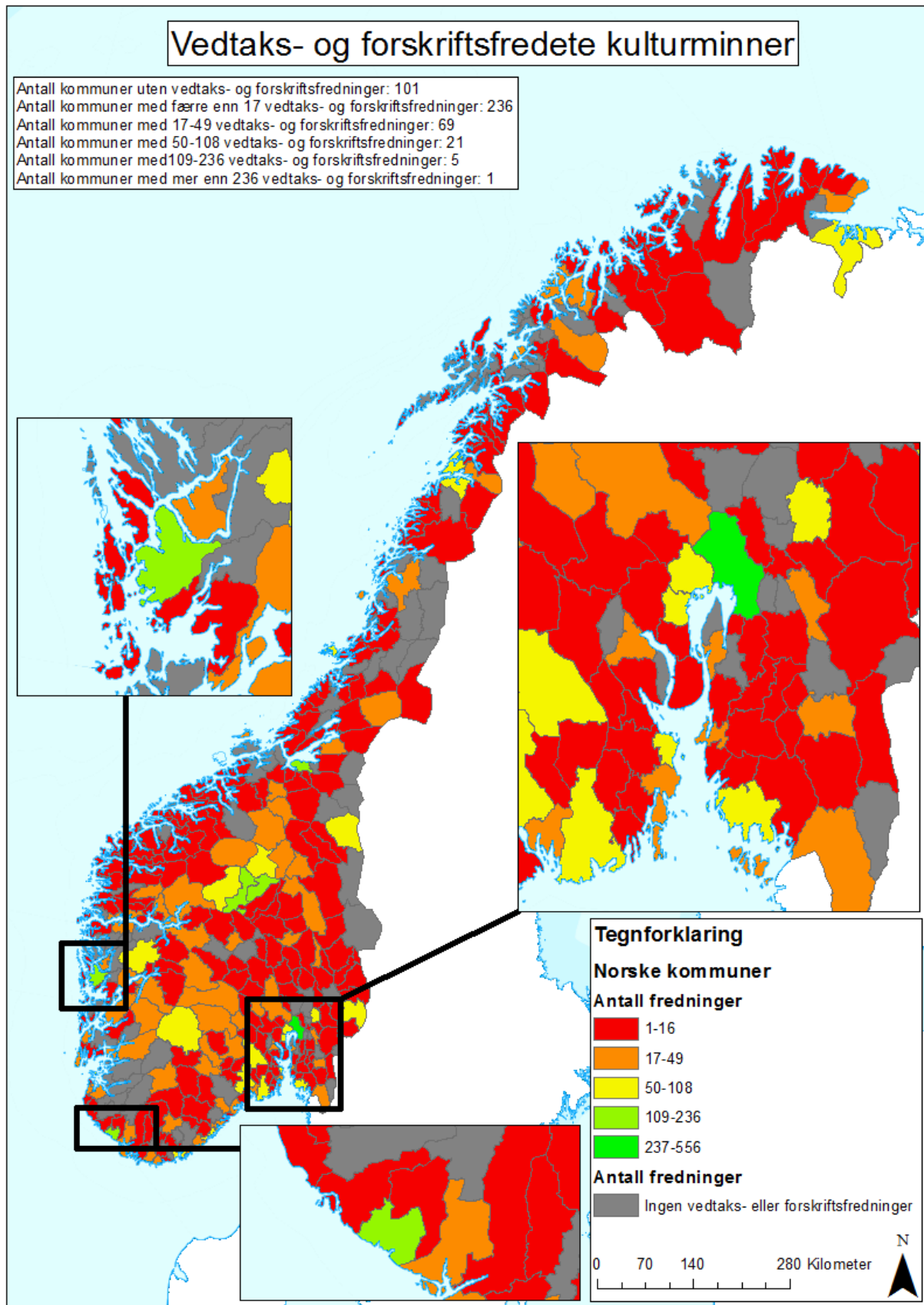
2.1 Geografisk fordeling

Kartet på neste side viser antall fredete kulturminner i norske kommuner. 101 av 429 kommuner er uten fredninger (forskrift/vedtak). De tre fylkene som er sterkest representert med fredninger er Oslo, Hordaland og Oppland. Av kommunene er det særlig Oslo, Bergen, Røros, Sokndal, kommuner i indre deler av Oppland, noen kommuner i Telemark og Sør-Varanger i Finnmark som har flest fredninger.

Interessen for Oppland gjorde seg tidlig gjeldene i fredningsammenheng, og det store antallet fredninger skyldes fortrinnsvis innsatsen like etter at bygningsfredningsloven trådte i kraft, særlig i kommunene Sel og Vågå. Anleggene som ble fredet i disse to kommunene har også flest enkeltminner per anlegg sammenlignet med noen andre fylker, der Hovda i Sel med 22 hus er enkeltfredningen med flest hus i privat eie. Fokuset på Bergstaden Røros i Sør-Trøndelag på 1940-tallet gjør at Røros kommune får et særlig høyt utslag på antall fredninger.

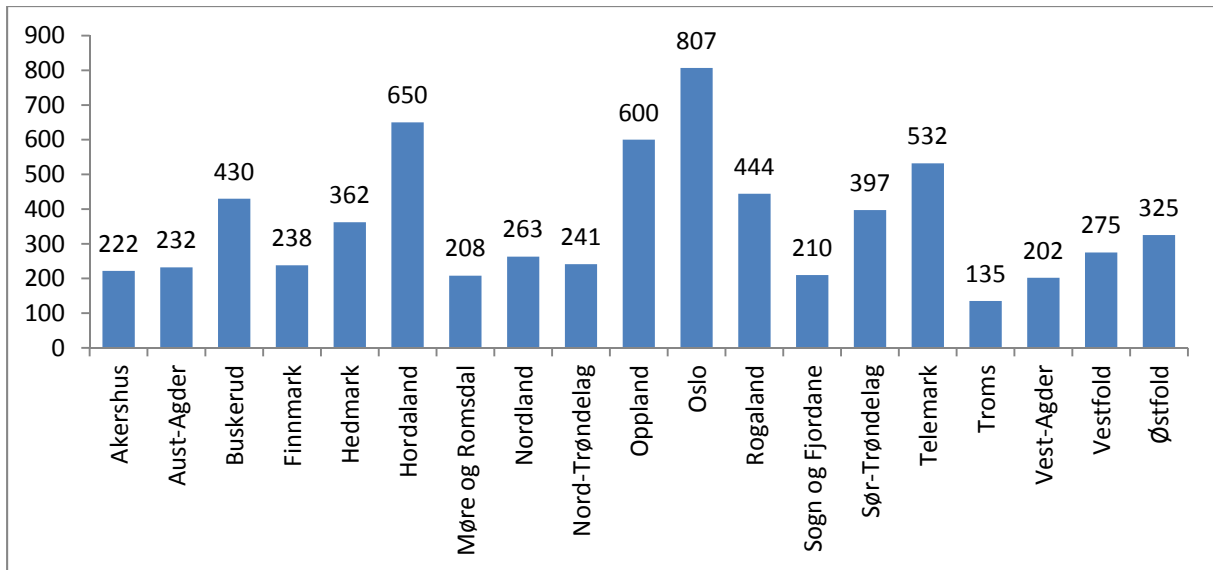
I mange av fylkene og kommunene kan høyt antall fredninger forklares med at kulturmiljøfredningene ofte omfatter mange enkeltminner. Dette gjelder særlig Sogndalstrand i Sokndal kommune i Rogaland (180 enkeltminner), Birkelunden (219 enkeltminner) og Bygdøy (267 enkeltminner) i Oslo. Kulturmiljøfredningene på Bygdøy og i Birkelunden er vesentlige i forhold til å trekke opp antallet i Oslo. Sett i forhold til antall fredete kulturminner i kommunene i de tre nordligste fylkene gjør også kulturmiljøet Neiden (27 enkeltminner) et utslag for antall fredninger i Sør-Varanger kommune i Finnmark.

Sett bort i fra kulturmiljøfredningene har Oslo, i forhold til byens status som hovedstad, få enkeltfredninger. Lavest representert av fylkene er Troms. Trekker man ut forsvarsfredningene i Østfold er dette fylket også særdeles svakt representert.

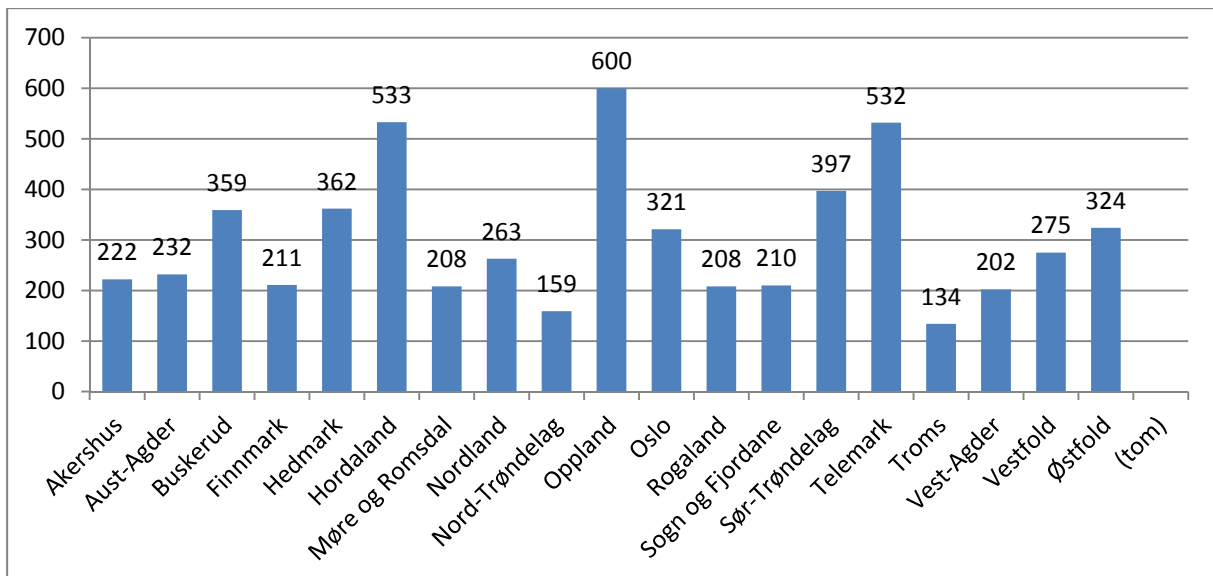
Figur 1 Fredete anlegg fordelt på kommuner

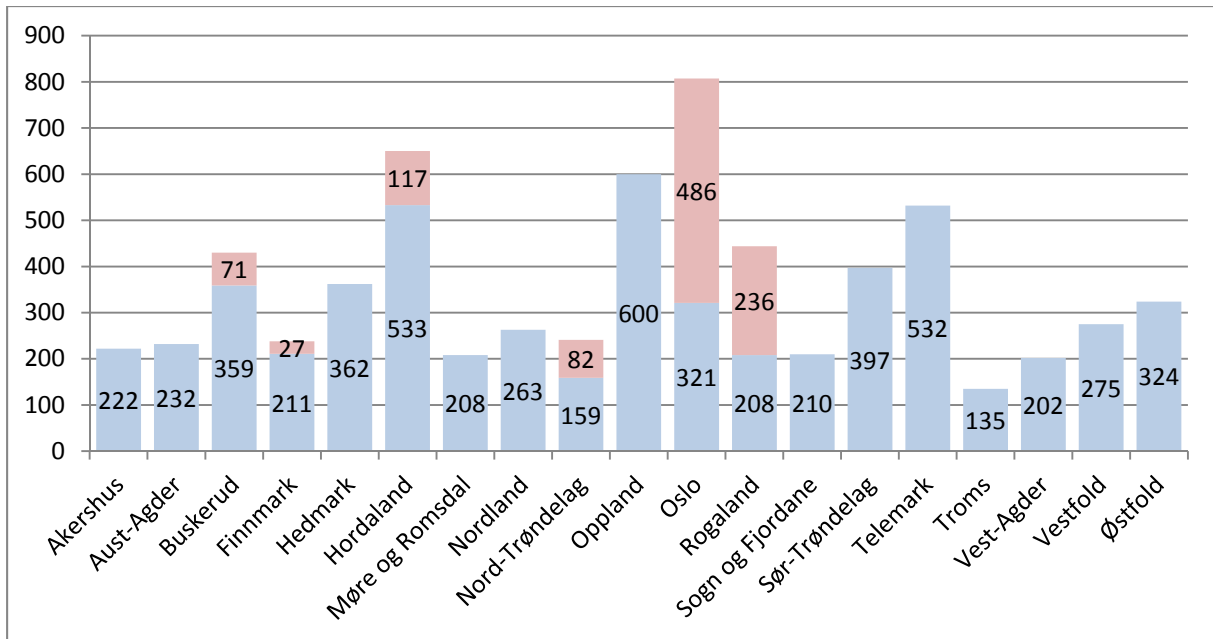
Figur 2 Antall fredete enkeltminner fordelt på fylke, inkludert kulturmiljø

Søylediagrammet over viser antall fredete enkeltminner inkludert enkeltminner i kulturmiljø. Under viser diagrammet antall fredete enkeltminner fordelt på fylke, der enkeltminnene i kulturmiljøene ikke er inkludert. Særlig er det Oslo og Rogaland som får store avvik med/uten enkeltminnene i kulturmiljøfredningene.

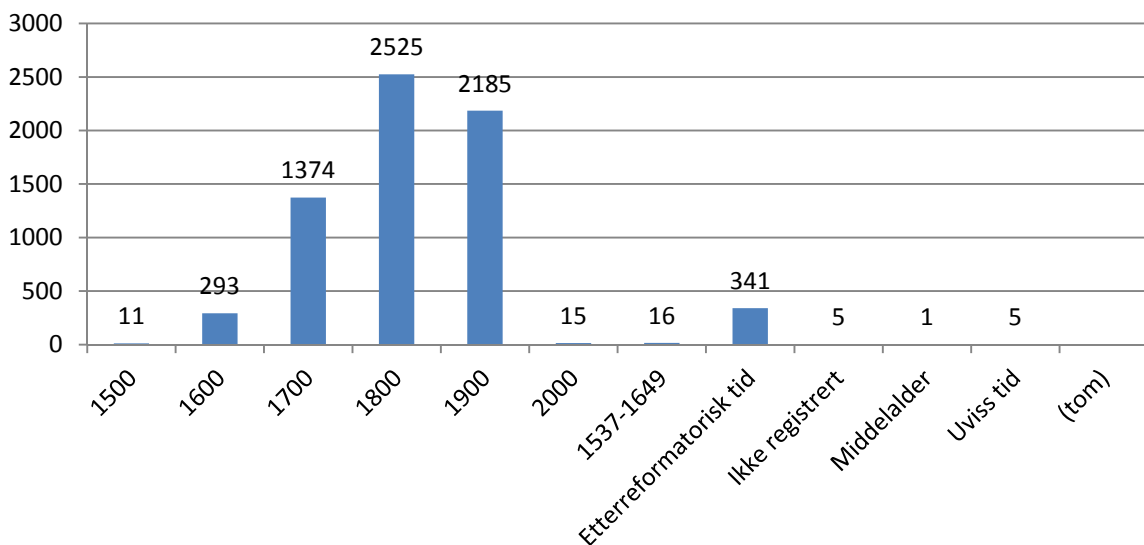
Figur 3 Antall fredete enkeltminner fordelt på fylke, ikke inkludert kulturmiljø

I søylediagrammet under visualiseres omfanget av enkeltminner innenfor kulturmiljøfredningene i de fylkene det gjelder. Blå farge er antall fredninger utenfor kulturmiljø. Rød farge indikerer antall enkeltobjekter med egen id innenfor kulturmiljø.

Figur 4 Antall fredete enkeltminner fordelt på fylke, visualisert omfang kulturmiljø

2.2 Tidvis bredde

Diagrammet over viser fredninger fordelt på århundre. Den tidsmessige fordelingen viser en bratt oppadstigende kurve fra 1600 til 1800-tallet, med en liten nedgang på 1900-tallet. Etter 1900-tallet går kurven bratt ned.

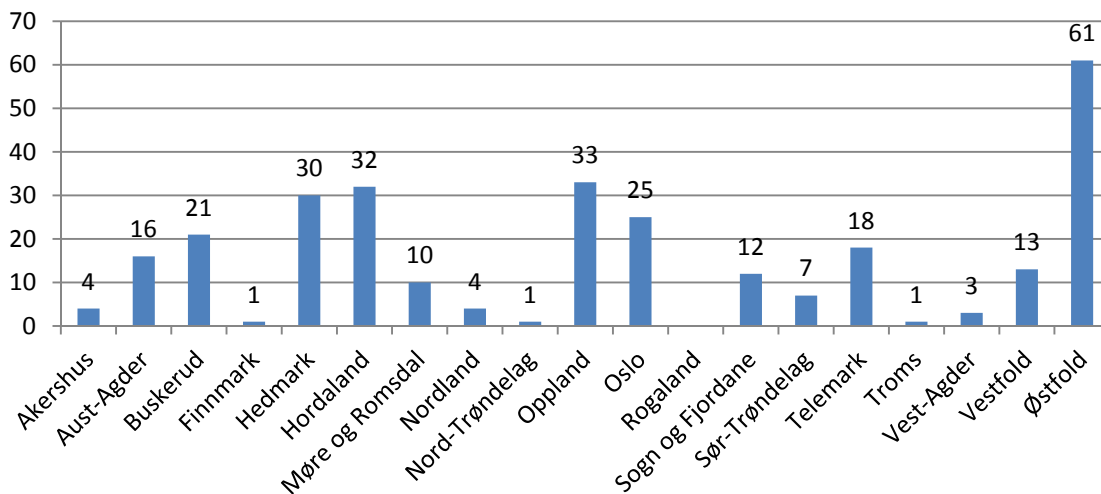
Kommentarer til innhold i noen av søylene:

- Kategorien 1537-1649: Denne kategorien var tidligere et valg ved registrering i Askeladden og gjelder enkeltminner der det er tatt en dendrokronologisk prøve for erklæring etter § 4, tredje ledd. Denne dateringen fases ut og enkeltminnene dette gjelder vil registreres med en annen datering, som eksakt datering eller kvartalsvis, i basen.

- Etterreformatorisk tid: 341 enkeltminner har fremdeles denne dateringen etter rundene med kvalitetssikring. Denne dateringen gjelder tidsperioden 1537-> og er svært unøyaktig. Når vi skal svare på en tidsmessig fordeling vil kategorien utgjøre en feilkilde. Dette omfatter ett eller flere enkeltminner i alle fylker og Riksantikvaren vil gå en ekstra runde med fylkene og få enkeltminnene registrert med århundre.
- Middelalder: gjelder en bygning på Bygdøy folkemuseum innenfor kulturmiljøfredningen Bygdøy.
- Uviss tid: Dette betyr at enkeltminnet ikke er tidfestet. Riksantikvaren vil be fylkene bidra til å få enkeltminnene registrert med århundre.
- Ikke registrert: dette omfatter i hovedsak grøntanlegg/hager uten datering.

Dersom en trekker ut enkeltminner med datering til 1600-, 1700-, 1800- og 1900-tallet får en følgende fordeling:

Antall fredninger med enkeltminner datert til 1600-tallet fordelt på fylke

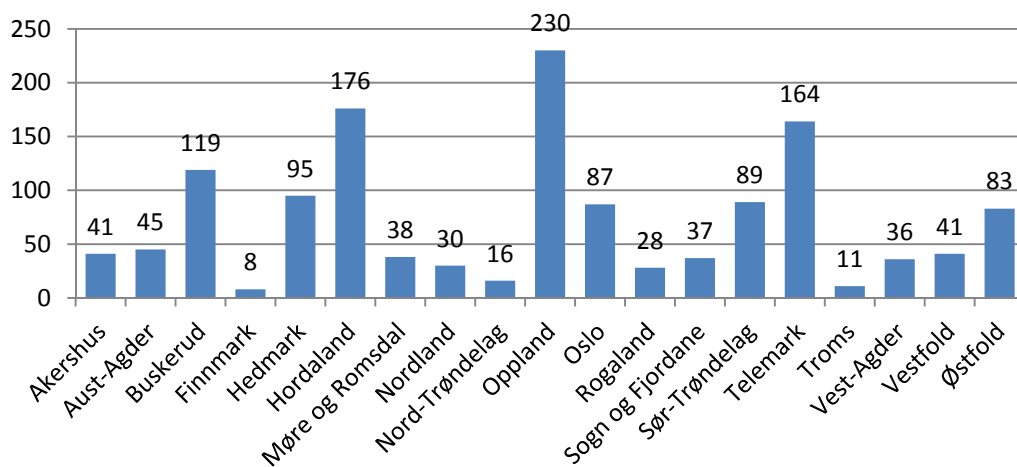

Kommentarer til innhold i noen av søylene:

Fylkene med færrest antall er Finnmark, Nord-Trøndelag, Troms, Vest-Agder, Nordland og Akershus. I Finnmark gjelder det Kongehus skanse i Alta kommune. Nord-Trøndelag gjelder det en jordkjeller på Rørvika, Inderøy kapellangård. I Troms gjelder det den eldste delen av bolighuset på gården Bratrein i Karlsøy kommune.

Fylket med flest enkeltminner på 1600-tallet er Østfold. De mange treffene her omfatter i stor grad de eldste festningsverkene. I Oppland er det i hovedsak gårdsbebyggelsen som er representert. I Hedmark inneholder tallene noe gårdsbebyggelse, men i hovedsak enkeltminner på Kongsvinger festning. I Hordaland omfatter det flere anlegg; noen av bryggene/sjøhusene på Bryggen, Sandviksbodene og Skuteviksbodene, noen enkeltminner i klyngetynene Aga og Havrå, samt noen enkeltminner innenfor kulturmiljøet Baroniet Rosendal, som er under fredning. I Oslo gjelder det i hovedsak de eldre bygningene på Folkemuseet, som er en del av kulturmiljøet Bygdøy.

Antall fredninger med enkeltminner datert til 1700-tallet fordelt på fylke

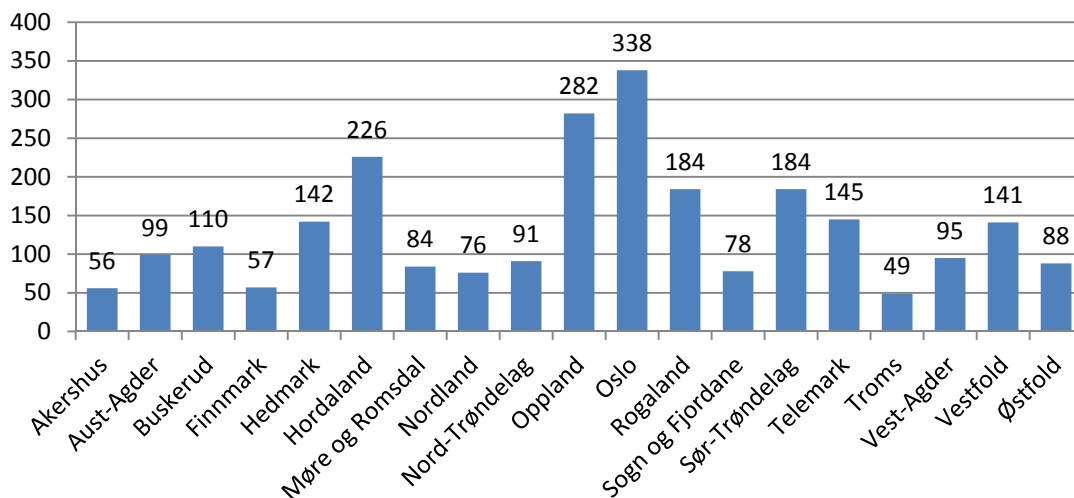

Kommentarer til innhold i noen av søylene:

Fylkene med færrest treff er Finnmark, Troms og Nord-Trøndelag. I Finnmark omfatter alle åtte enkeltminner på Vardøhus festning. De elleve i Troms omfatter forskjellige bygninger i ulike kommuner, eksempelvis den gamle tollboden i Tromsø kommune, hovedbygningene på Røkenes og Lundenes i Harstad kommune, i fjøset på gården Bratrein i Ibestad kommune. I Nord-Trøndelag omfatter det i hovedsak hovedbygninger, men også et par eldhus, et vognskjul og ei orbu.

Fylkene med flest enkelminner er Oppland, Hordaland og Telemark. I Oppland er det i hovedsak gårdsbebyggelse som er representert. I Hordaland er de fleste av enkeltminnene på Bryggen, samt på de store klyngetunene Havrå, Ystås, Mølstertunet. I tillegg omfatter treffene også mye gårdsbebyggelse og noen byhus. I Telemark fordeler treffene seg i hovedsak på gårdsbebyggelse og byhus.

Antall fredninger med enkeltminner datert til 1800-tallet fordelt på fylke

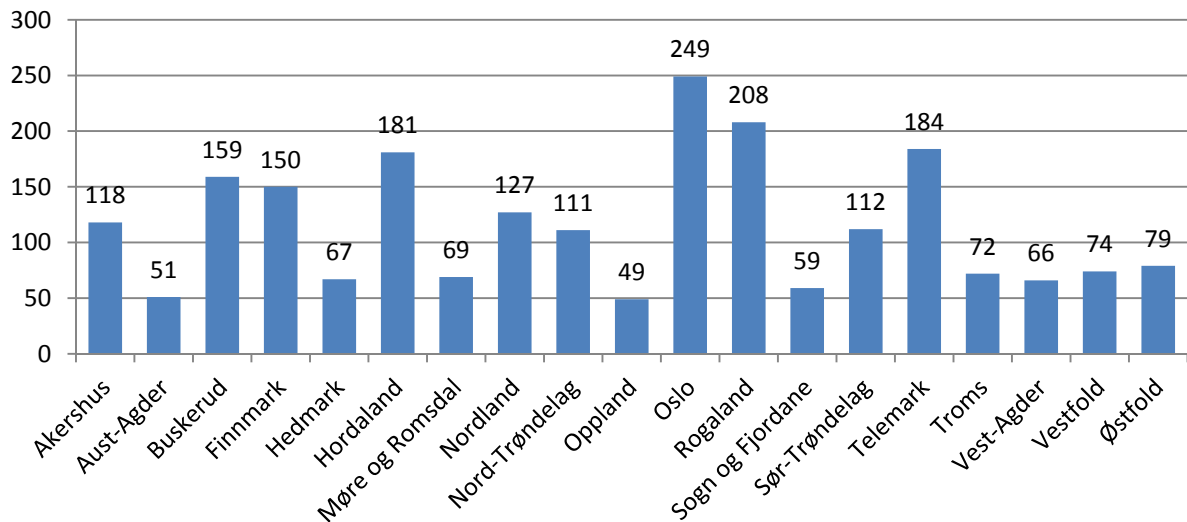

Kommentarer til innhold i noen av søylene:

Innenfor dette århundre er det jevnere fordeling av antall enkeltminner/færre fylker med lavt treffantall. Fylkene med flest treff er Oslo, Oppland, Hordaland og Sør-Trøndelag. I Oslo

omfatter det mange av bygningene på Folkemuseet og mange av byhusene på Birkelunden. I Oppland er det, som på 1600- og 1700-tallet, i hovedsak gårdsbebyggelse. I Hordaland er mange av treffene innenfor klyngetunene og sjøbodene. I tillegg har en flere enkeltminner innenfor kulturmiljøet Baroniet Rosendal som er under fredning og på mange av lystgårdsanleggene rundt Bergen by. I Sør-Trøndelag omfatter det mange av de fredete husene på Røros, bygninger på setergrenda Vålåskaret, byhus i Trondheim, samt mye gårdsbebyggelse i de mindre kommunene.

Antall fredninger med enkeltminner datert til 1900-tallet fordelt på fylke

Kommentarer til innhold i noen av søylene:

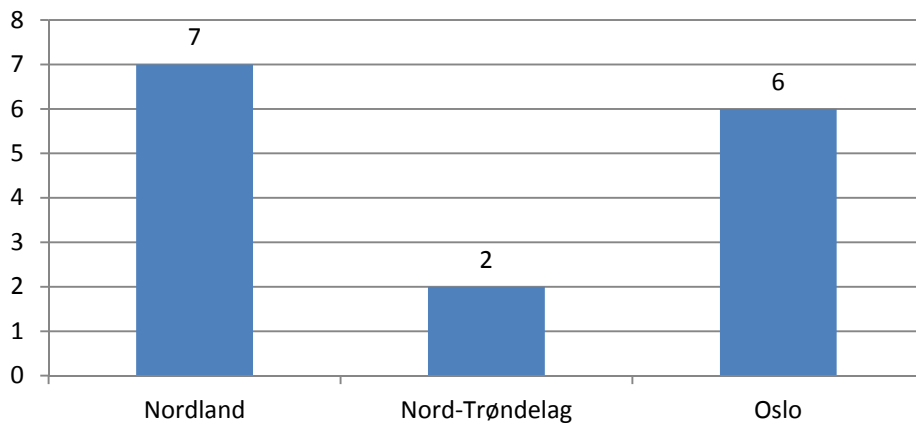
For 1900-tallet er det, som for 1800-tallet, færre fylker med lavt treffantall. Et nytt utslag til sammenligning med 16-1800-tallet er at det for 1900-tallet er markant mange færre enkeltminner fredet i Oppland. De 49 enkeltminnene omfatter fremdeles noe gårdsbebyggelse, men mange av enkeltminnene er jernbanestasjoner fredet i den landsomfattende planen utarbeidet i samarbeid mellom NSB og Riksantikvaren.

Fylkene med flest enkeltminner er Oslo, Rogaland, Telemark og Hordaland. I Oslo omfatter tallene i hovedsak byhus/bygårder, kontorer og hager. Det er også mange treff innenfor kulturmiljøfredningen Bygdøy, på kunstnerkolonien Ekely og i Frognerparken. I Rogaland er det i hovedsakelig enkeltminner innenfor kulturmiljøfredningene Sogndalsstrand og Utstein kloster, samt enkeltminner på de militære anleggene Åsen og Ølbergskogen, fredet i landsverneplan for forsvaret.

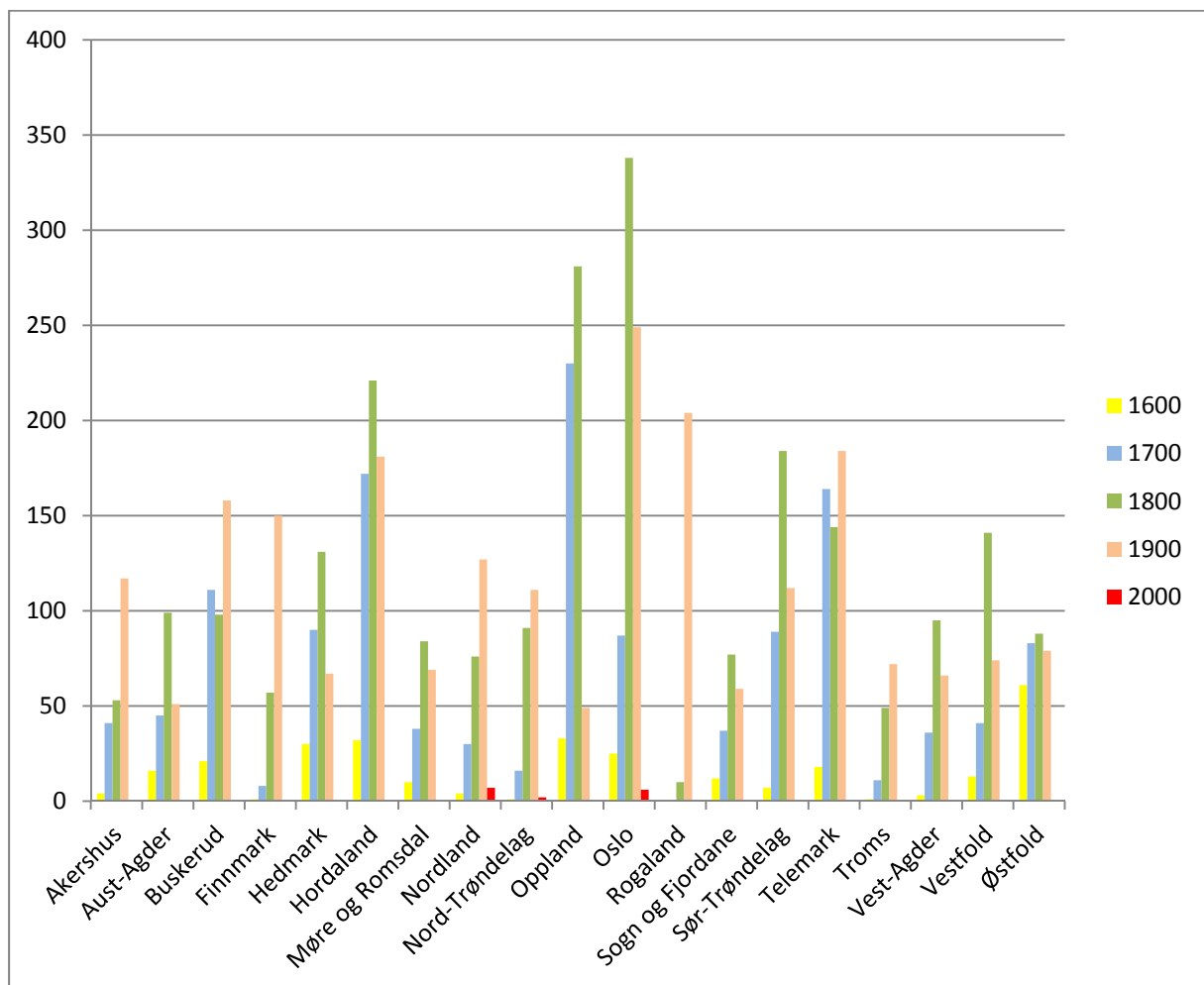
Antall fredninger med enkeltminner datert til 2000-tallet fordelt på fylke

Diagrammet på neste side at det er kun tre fylker med fredninger datert til 2000-tallet; Nordland, Nord-Trøndelag og Oslo. I Nordland gjelder det enkeltminner i byparken i Mosjøen. I Nord-Trøndelag er det to enkeltminner innenfor kulturmiljøet Sør-Gjæslingen. I Oslo omfatter tre av de seks enkeltminner innenfor kulturmiljøet Bygdøy, en bolig innenfor kulturmiljøet Birkelunden, samt utomhusanlegg/glasspaviljong på Gamle Norges bank/Norsk arkitektmuseum.

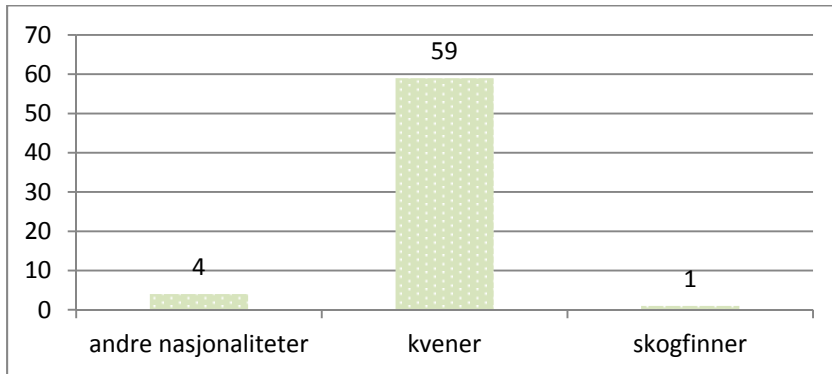

Søylediagrammet under er en visualisering av fordeling av antall enkeltminner fra 1600-2000 fordelt på fylker.

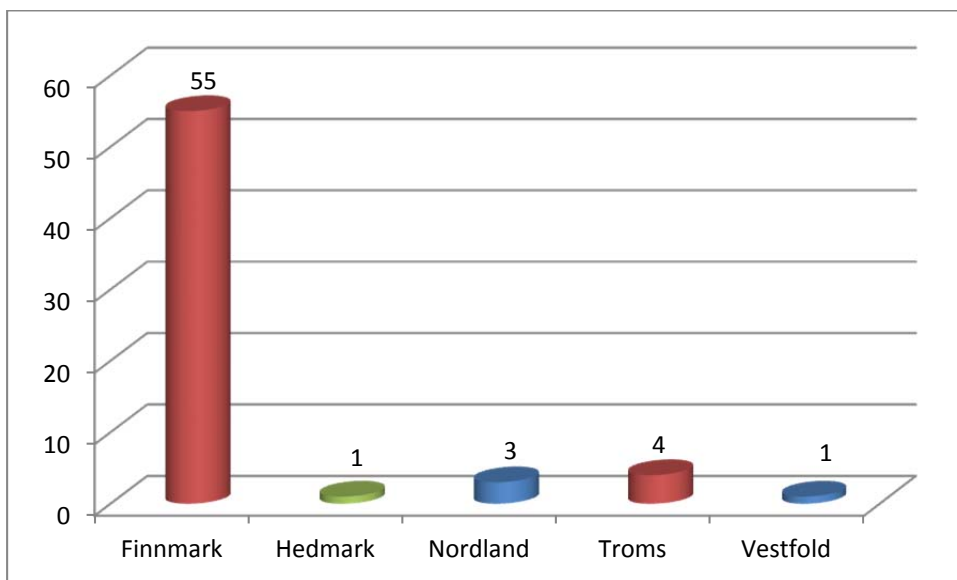

2.3 Etnisk tilhørighet

Etnisk tilhørighet omfatter de fem nasjonale minoritetene: jøder, kvener/norsk-finner, skogsfinner, rom og romani. De fleste av fredningene med etnisk tilhørighet er tilknyttet kvensk/norsk-finsk kultur og én har tilknytning til skogsfinsk kultur. Fire enkeltminner er registrert som *annen nasjonalitet*. Dette er enkeltminner som er registrert med har svensk tilhørighet. De tre gruppene jøder, rom og romani er ikke representert.

Fordelt geografisk i diagrammet under ligger kulturminnene tilknyttet kvensk/norsk-finsk kultur i Finnmark og Troms. Fredningen tilknyttet skogsfinsk kultur ligger i Hedmark. Enkeltminnene tilknyttet svensk tilhørighet i Nordland er kirke og klokketårn i Narvik som tidligere har vært en svensk sjømannskirke, samt et enkeltminne tilknyttet Øvre Jernvann i samme kommune. Enkeltminnet med svensk tilhørighet i Vestfold er en kai på Stavernodden fyrstasjon som er tilknyttet svenske immigranter.

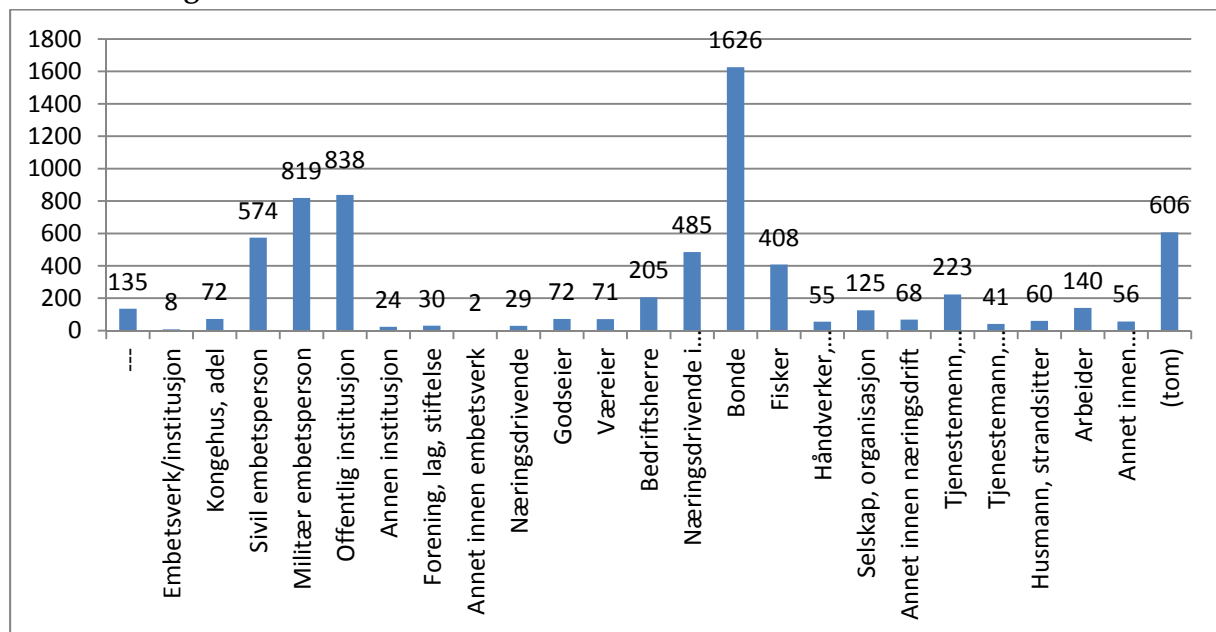
2.4 Sosial tilhørighet

Kategoriene som tidligere er benyttet under SEFRAK-registreringene er videreført i dette kartleggingsarbeidet. Enkeltminnene i Askeladden er registrert med én sosial tilhørighet. Denne er i hovedsak tilknyttet den som førte opp bygningen eller eide objektet. Underveis i

kartleggingsarbeidet ble det klart at det var vanskelig å kategorisere enkeltminnene på én sosial tilhørighet. For eksempel de store gårdene og prestegårdene ville det vært til dels misvisende at hele anlegget alene skulle få «bonde» eller «sivil embetsperson» som kategori. På disse gårdene har det også alltid vært tjenestefolk, og det ville ikke komme frem i kartleggingen. Det ble derfor opprettet en ekstra kolonne, med tilknytning til *brukeren* slik at bredden i kulturminnene kommer bedre frem.

Ikke alt lar seg kategorisere. I arbeidet er det så langt mulig unngått å bruke kategoriene «annet/annet innen...» og «usikker».

Sosial tilhørighet - eier

Diagrammet over viser kategoriene innenfor kartleggingen av sosial tilhørighet tilknyttet i hovedsak eier av et anlegg.

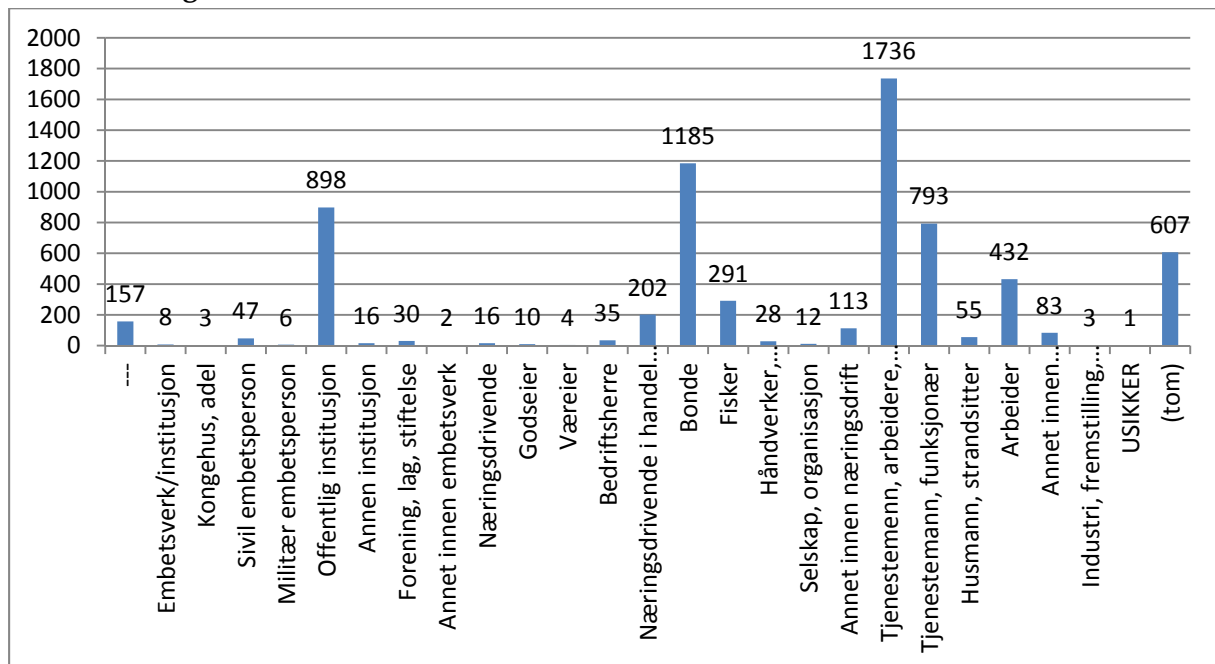
Kommentarer til innhold i noen av søylene:

- Kategoriene «tom» og «- -»: Dette gjelder anlegg der en ikke kan sette noen spesifikk sosial tilhørighet fordi den har vært brukt av «alle». Det er for eksempel veier, bruer, byparken i Mosjøen, Frognerparken, kirker, bedehus, forsamlingshus, kino og bankbygninger. I tillegg omfatter kategorien Bygdøy kulturmiljø fordi deler av formålet var å sikre området for allmennheten. Kategorien omfatter også fredninger der formålet har vært å sikre arkitekturen/det arkitektoniske. Her har ingen av anleggene registrert med sosial tilhørighet. Eksempel på dette er Selvaaghuset i Oslo, som er eksempel på prøvhus i gjenoppbyggingen i etterkrigstiden i Oslo og omegn. Videre gjelder det flere av villaene; Villa Dammann, Villa Grande, Villa Stenersen, samt flere av anleggene som ble fredet i prosjektet «20 århundrets arkitektur».
- Sivil embetsperson: omfatter prestegårdene, fute-/fogdegårdene, lensmannsgårdene, sorenskrivergårdene

- Militær embetsperson: omfatter alle militære anlegg som er fredet i forsvarets landsverneplan, festningene, Chefsgårdene/Kapteinsgårdene.
- Offentlig institusjon: i hovedsak alle fyrstasjonene, jernbaner og stasjoner som har vært offentlig anlagt, bygg/veistasjoner tilknyttet veianlegg.
- Bedriftsherre: omfatter de fleste verkene og kulturmiljøet Kongsberg sølvverk.
- Tjenestemenn, arbeidere, husmenn m.v.: omfatter alle enkeltminnene innenfor kulturmiljøet Birkelunden.
- Arbeider: omfatter mange hus på Bergstaden Røros samt arbeiderboliger

Blant eiere er det bonden som er sterkest representert, fulgt av militær embetsperson på militære anlegg, enkeltminner tilknyttet offentlig institusjoner som fyrstasjonene og jernbanestasjonene samt enkeltminner som har vært bebodd av sivile embetspersoner som sorenskrivere, fogder/lensmenn og prestegårdene. Også en stor andel er enkeltminner som har tilhørt og vært brukt av «alle» som veianlegg og de store parkene.

Sosial tilhørighet - bruker

Tabellen over viser kategoriene innenfor kartleggingen av sosial tilhørighet tilknyttet i hovedsak brukere av et anlegg.

Kommentarer til innhold i noen av søylene:

- Kategoriene «tom» og «- -»: Her gjelder det samme som for eier i punktlisten over.
- Offentlig institusjon: i hovedsak militære anlegg som har «militær embetsperson» i tilknytning til første kolonne/eier.
- Næringsdrivende i handel og tjenesteyrker: anlegg tilknyttet handel i byer, anlegg tilknyttet overnatting ved kysten, innlandet og ved fjelloverganger, samt handelsstedene i de nordligste fylkene.

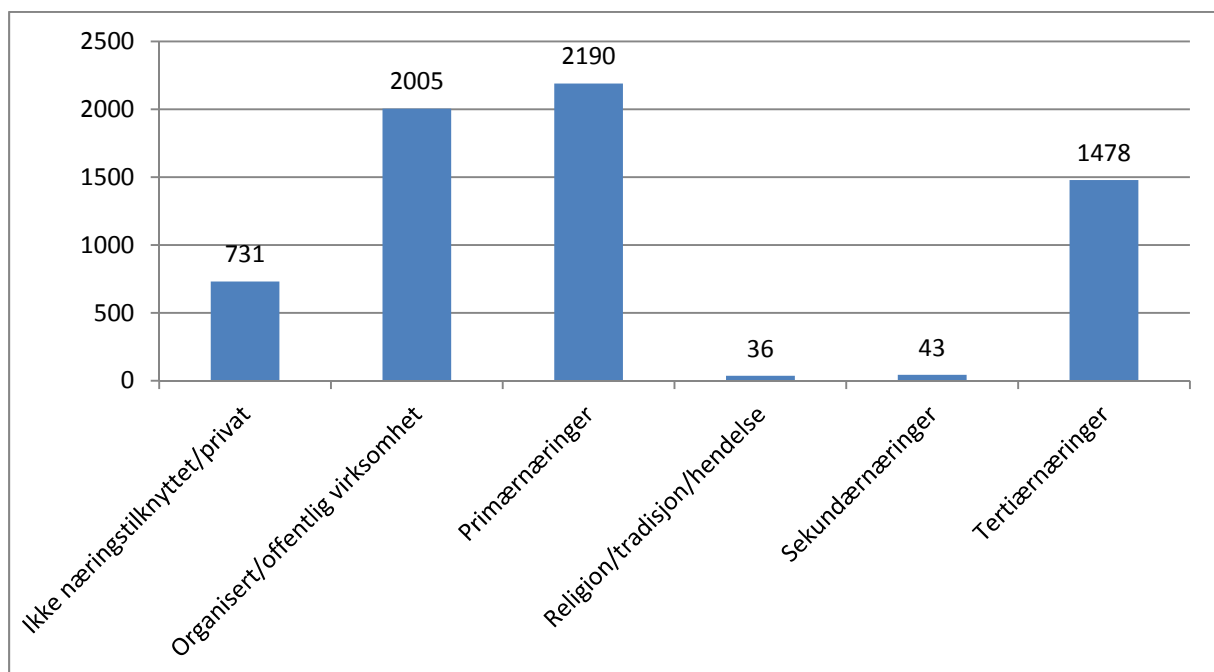
- Tjenestemenn/arbeidere/husmenn m.v: Alle de store gårdsanleggene og prestegårdene var det ansatt tjenestefolk, mens i kulturmiljøet Birkelunden var det bosatt arbeidere.
- Tjenestemann/funksjonær: omfatter alle funksjonærer og tjenestemenn på fyrstasjonene og jernbaneanleggene.
- Arbeider: alle anlegg tilknyttet industri, som verkene, skipsbyggeriene, samt arbeidere på bryggen i Bergen, skuteviksbodene, sandviksbodene, repslageriene.

Også her er det mange treffantall på kategorien bonde, men aller flest treff er det i kategorien tjenestemenn/arbeidere/husmenn m.v., som omfatter de som tjenestegjorde på de store gårdene og arbeidere som ikke knyttes til annen funksjon enn industri. De mange militære anleggene kommer til syne i kategorien *offentlig institusjon*. Kategorien tjenestemann/funksjonær, som representerer de som arbeidet på fyrstasjoner og jernbanestasjoner, har også et høyt treffantall.

2.5 Næringsmessig bredde

Kategorier innenfor næringene er jf. SSB:

- Primær: Jordbruk, skogbruk, fiske, fangst, olje
- Sekundær: Industri, håndverk, bergverk, vareproduserende industri, vann- og kraftforsyning, bygg og anlegg.
- Tertiær: transport, varehandel, hotell og restaurant, lagring, kommunikasjon, bank, finans, butikker. Offentlig og privat tjenesteyting; Skoler, sykehus, offentlige etater produserer tjenester og er med i tertiærnæringene.

Diagrammet over viser fredninger fordelt på næringskategoriene, slik de ligger i Askeladden.

Primærnæringen er best representert med 2190 enkeltminner. Dette omfatter 1693 enkeltminner tilknyttet landbruk, 422 enkeltminner tilknyttet fiske og ett enkeltminne tilknyttet jakt/fangst (jaktstua på Brennebu i Telemark). Det er ingen enkeltminner tilknyttet skogbruk eller olje.

Sekundærnæringen er lavt representert med 43 enkeltminner. Dette omfatter energiforsyning, på blant annet Tinfos vannfall og Tyssedal kraftverk. Ingen enkeltminner er tilknyttet industri, håndverk, vareproduserende industri eller bygg og anlegg.

Tertiærnæringen er representert med 1478 enkeltminner. Denne gruppen omfatter den største bredden; enkeltminner tilknyttet hotell, skole, gjestgiveri, skysstasjoner, fyrstasjoner, vegmiljø, slipper, væreieranlegg, jernbaner, fabrikk, verk, turisthytter, banker, handelssted, treskofabrikk, tønnefabrikk, apotek, Bryggen i Bergen, verft, mekaniske verksted og bergverkene. I Askeladden ligger bergverkene Kongsberg sølvverk, Eikelands verk og Nes jernverk registrert som tertiærnæring.

Ikke næringstilknyttet/privat omfatter 731 enkeltminner registrert som bolig/bosetting.

Organisert/offentlig virksomhet omfatter det som er registrert som forsvar, alle prestegårdene, helse/pleie, undervisning/forskning, enkeltminner registrert som kultur med eksempel i kunstnerkolonien Ekely i Oslo, samt enkeltminnene som er registrert som rekreasjon/fritid med eksempel i Frognerparken, Bygdøy kulturmiljø.

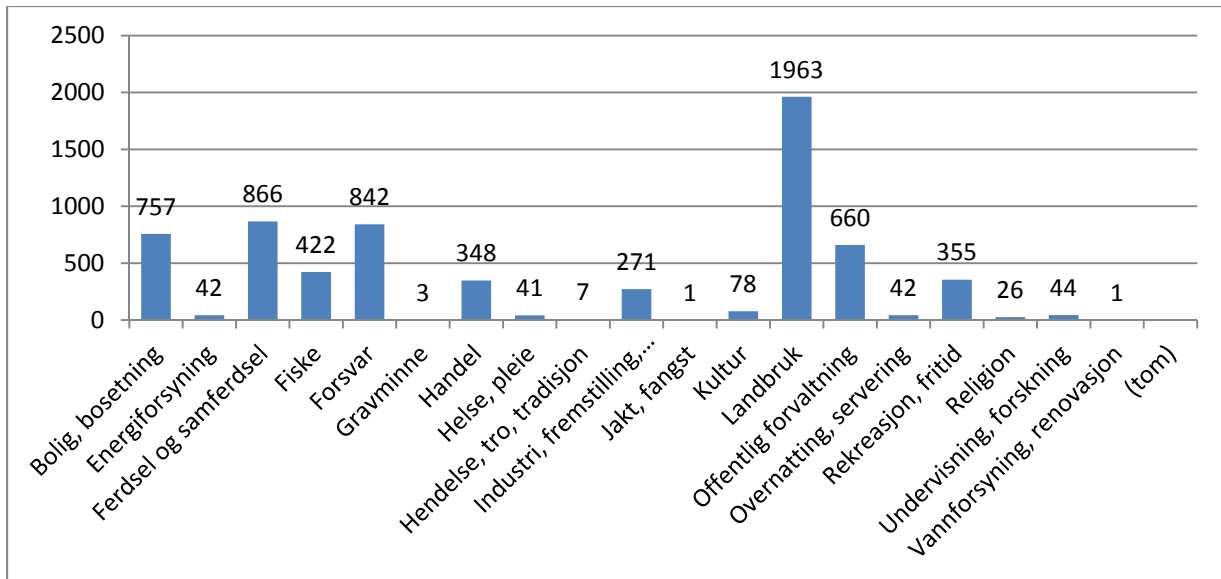
3. I tillegg til de fem indikatorene

I tillegg til de fem indikatorene ble det også gjort en kartlegging av *funksjon, tilknytning til kystkultur, grøntanlegg og etterreformatorisk arkeologiske kulturminner*.

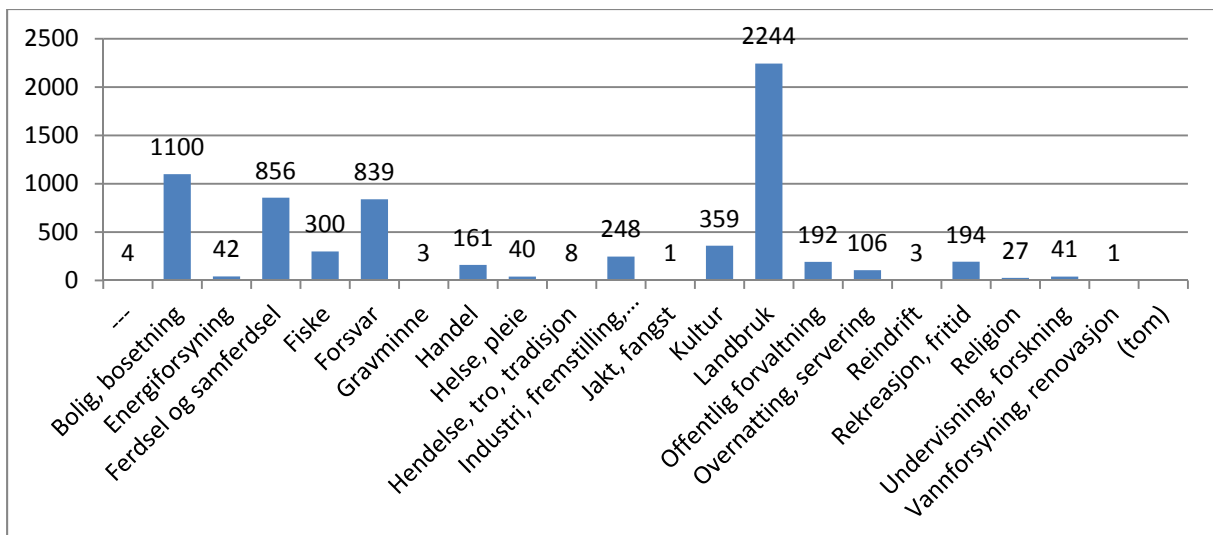
3.1 Opprinnelig funksjon

Avsnittet som omhandlet næringsmessig bredde viser overordnet fordeling av enkeltminner fordelt på de tre næringskategoriene. I tillegg til dette var det et ønske å også gå igjennom enkeltminnenes funksjonsbenevnelse. Kartleggingen av funksjon ga lik utfordring som sosial tilhørighet.

Kategoriene som tidligere er benyttet under SEFRAK-registreringene er videreført i dette kartleggingsarbeidet. Enkeltminnene i Askeladden er registrert med én funksjonsbenevnelse. Denne er i hovedsak tilknyttet den som ført opp bygningen eller eide objektet. Underveis i kartleggingsarbeidet ble det klart at det var vanskelig å kategorisere enkeltminnene på én funksjonsbenevnelse. For eksempel de store gårdene og prestegårdene ville det vært til dels misvisende at hele anlegget alene skulle få «landbruk» eller «offentlig forvaltning» som kategori. Mange anlegg har drevet med mer enn én drift/næring og denne bredden burde komme frem i kartleggingen. Lik kartleggingen av sosial tilhørighet, ble det ved funksjonsbenevnelse opprettet en ekstra kolonne. Diagrammet under viser opprinnelig funksjon fordelt på de ulike funksjonskategoriene.

Diagrammet viser at det er flest enkeltminner tilknyttet landbruk som funksjon

Diagrammet over viser funksjonsbenevnelsen som anlegg har hatt ved siden av sin hovedfunksjon. Som eksempel vil prestegårdene hovedfunksjon/kriterium for oppføring være *offentlig forvaltning* som prestegård. I tillegg har det vært en forutsetning å drive gårdsarbeid på prestegårdene. De har, som funksjon nummer to, fått *landbruk* som funksjonsbenevnelse. Anleggene som har hatt *landbruk* som første funksjonsbenevnelse har også fått *landbruk* som andre funksjonsbenevnelse. Kategorien landbruk omfatter derfor gårdene, slik som i første diagram på foregående side, samt blant annet prestegårdene, fute/lensmannsgårder, og sorenskrivergårder.

Kultur har fått en høyere søyle i funksjonsbenevnelse to. Dette er i hovedsak enkeltminner tilknyttet kulturmiljøfredningen på Bygdøy. Formålet med fredningen for kulturmiljøet på Bygdøy er komplekst og dette er derfor registrert som rekreasjon/fritid som funksjonsbenevnelse en og kultur som funksjonsbenevnelse nummer to.

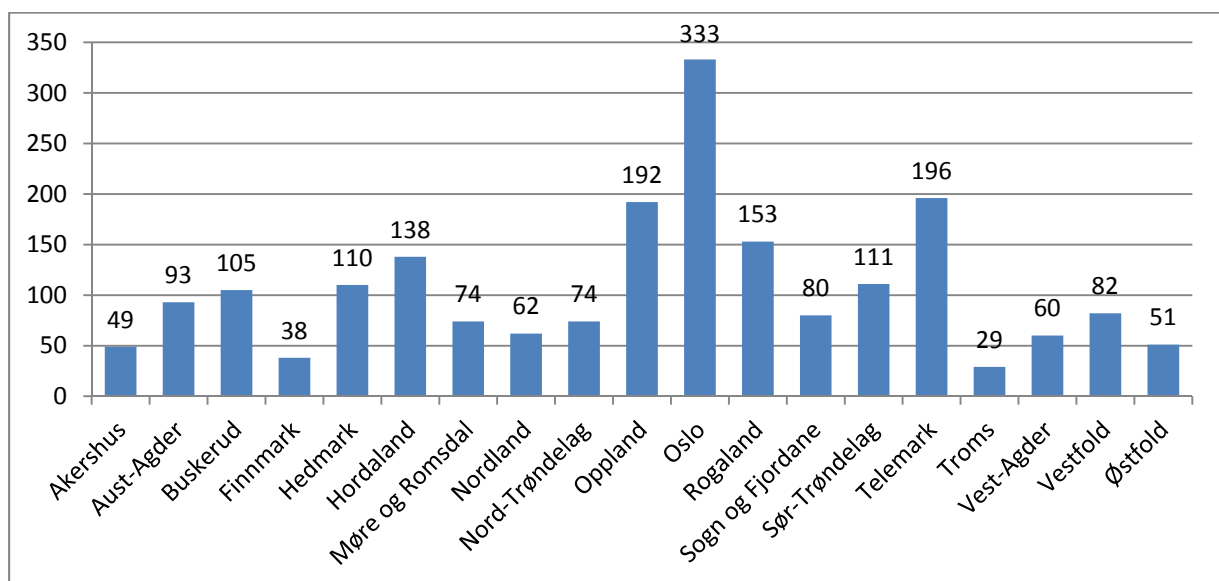
En funksjon som har vært viktig og som ikke kommer godt frem, er fiskerbonden. I kartleggingen har enkeltminnene innenfor denne kategorien fått fiske/landbruk som funksjonsbenevnelse en og landbruk/fiske som funksjonsbenevnelse nummer to. Denne krysskoblingen omfatter 265 enkeltminner. Dette er hovedsakelig enkeltminner innenfor kulturmiljøene Sogndalstrand og Sør-Gjæslingan, samt noen gårdsanlegg.

I dette diagrammet er det flere enkeltminner som er registrert som bolig/bosetting. Mange av fredningene omfatter kun en bygning, gjerne hovedbygningen. Som hovedregel ble disse enkeltminnene registrert med eksempelvis landbruk som første funksjonsbenevnelser, fordi dette var en bygning tilknyttet landbruket/gårder. Disse enkeltminnene fikk imidlertid bolig/bosetting som andre funksjonsbenevnelse fordi det bare var ett enkeltminne fredet på dette anlegget. Denne kategorien blir derfor misvisende. Det er mange fredete boliger, men disse faller inn under andre kategorier når det er fredet mer enn én bygning, særlig under kategorien landbruk. Bolig/bosetting blir derfor trukket frem i et eget avsnitt under.

3.2 Bolig/bosetting

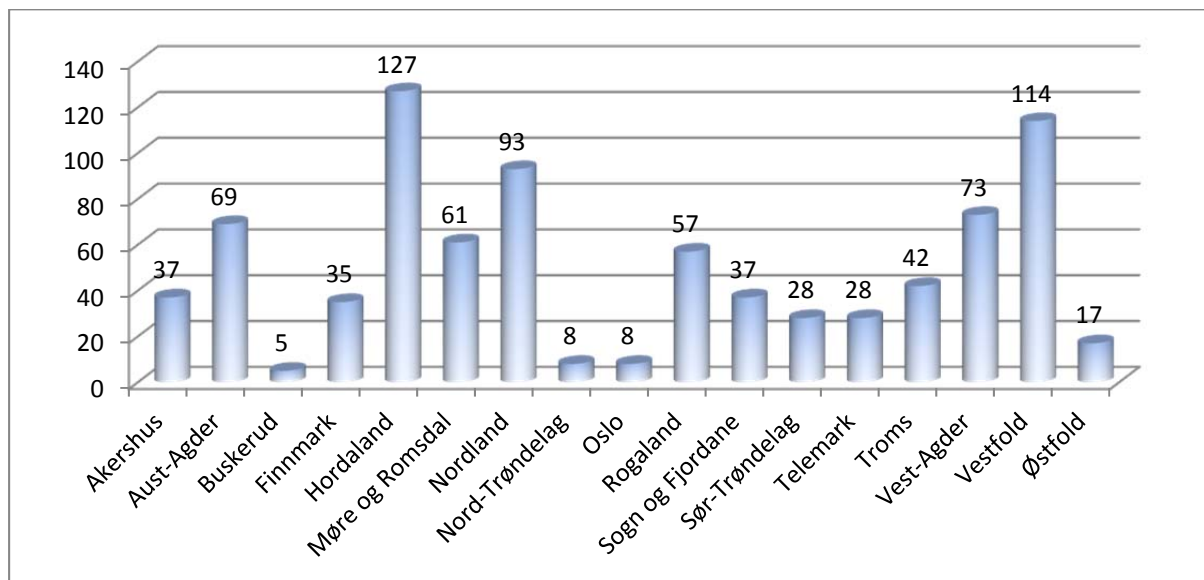
Som omtalt i forrige avsnitt er antall bolig/bosetting i oversiktene over funksjonsbenevnelse en feilkilde til denne kategorien. Særlig i Oppland, med så mange større anlegg, er det fredet mange hovedbygninger på de større gårdene og som blir registrert som landbruk.

Søylediagrammet under viser enkeltminner som er registrert som bolig fordelt på fylke. Totalt er det om lag 2000 av 6500 fredete enkeltminner som har en boligfunksjon. Innenfor kategorien «bolig» ligger det mange underkategorier; bolig, bybolig, bygård, hovedbygning, rorbu, sel, sengebu, sidefløy, sommerbolig og studentbolig. I diagrammet under er enkeltminner i kulturmiljøene regnet med.

3.3 Sjøfart

Funksjonene som ligger inne i Askeladden har ikke alltid vært dekkende. I samarbeidet med regionalforvaltningen ble det klart at funksjonen sjøfart har ligget skjult inne i andre funksjoner. Sett i forhold til hvor viktig sjøfart har vært for store deler av landet, er dette en funksjon som bør løftes frem. En manuell gjennomgang av tallmaterialet viser at det er 839 antall enkeltminner tilknyttet sjøfart. Disse er fordelt på alle fylker utenom innlandsfylkene Hedmark og Oppland.

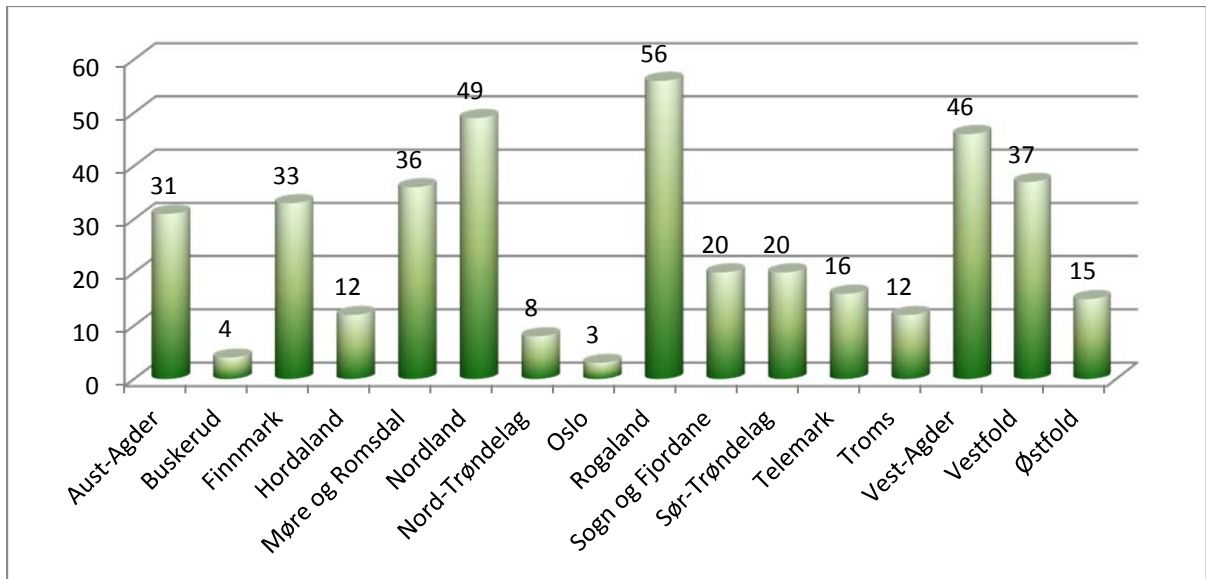

Forskjellen på sjøfart og kystkultur; mange av disse er sammenfallende men har noen forskjeller.

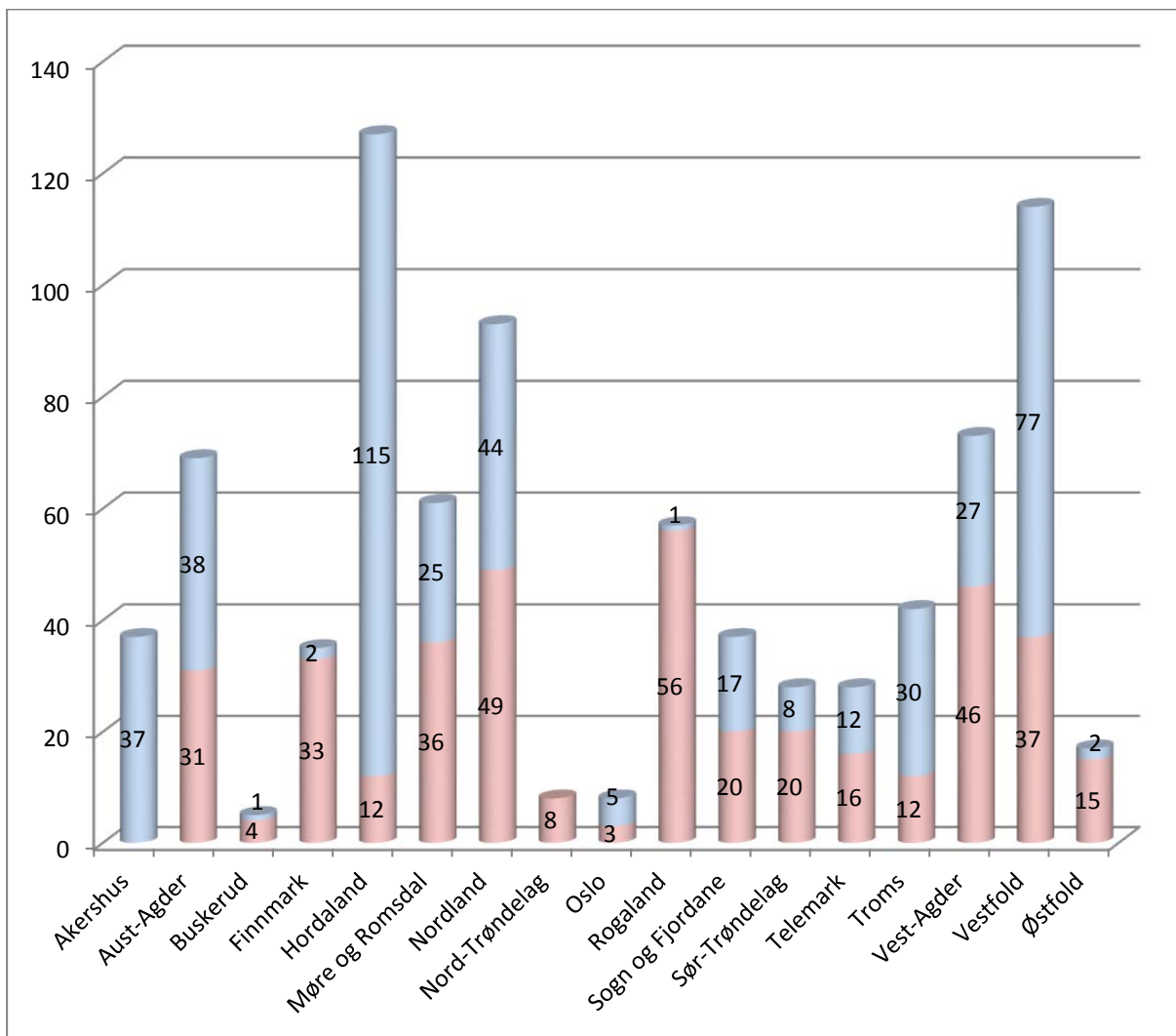
- Sjøfart: har tilknytning skipsfart. Eks bryggene i Bergen, alle fyrstasjoner, tollboder, handelsanlegg, skipperhus/anlegg som på Sørlandet, særlig i Agderfylkene har sitt utgangspunkt i seilskutetiden, repslageri, skipsbyggeri, orlogsstasjoner
- Kystkultur: virksomhet eller bosetting som har sine premisser i kystbasert næring. I tillegg til eksemplene nevnt over er det også gårder, fiskerbonden, strandsitteren og mindre næringer som ikke knyttet seg opp mot skipsfart.

I diagrammet over har Hordaland og Vestfold mange fredninger. I Hordaland omfatter dette bryggen og sjøbodene. I Vestfold omfatter det fyrstasjoner og Karljohansvern orlogsstasjon.

En stor del av enkeltminnene som er registrert som sjøfart er alle fyrstasjonene som ble fredet i «Verneplan for fyrstasjoner» i 1997. Diagrammet under viser hvor mange enkeltminner som er fyrstasjoner som er fordelt på fylke.

Søylediagrammet under viser antall av enkeltminner på fredete fyrstasjoner innenfor sjøfart, fordelt på fylke. Rød farge viser fyrstasjoner, blå viser øvrige enkeltminner innen sjøfart.

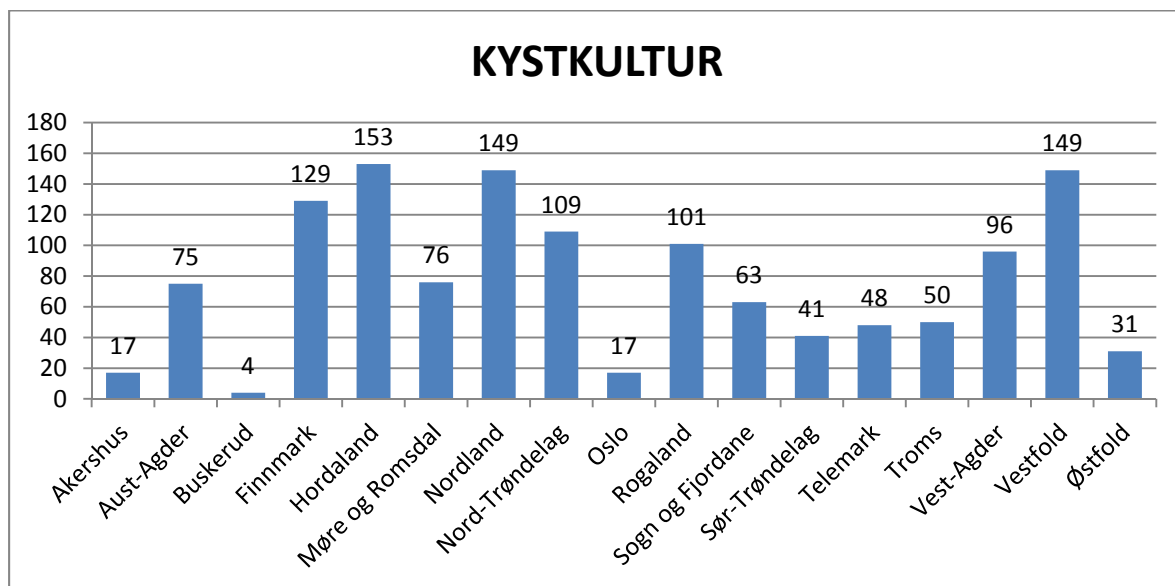

3.4 Kystkultur

Totalt er 1308 enkeltminner registrert som kystkultur, som utgjør om lag 1/5 av de fredete kulturminnene. Dette er uten at kystverkets planlagte verneplan og tollvesenets verneplan er regnet med. Det har ikke vært mulig å registrere enkeltminner som kystkultur i Askeladden. Vi har hatt kjennskap til dette temaet/området på grunn av tildeling av tilskudd til posten kystkultur. Selv om andelen tilsier en bedre representativitet enn hva vi tidligere har gått ut fra, ser vi at det fortsatt er mangler knyttet til enkelt næringer og regioner, eksempelvis fiskerier i Troms.

Søylediagrammet under viser antall enkeltminner knyttet til kystkultur fordelt på fylke. I forhold til hvor viktig næring knyttet til kyst har vært i eksempelvis Troms er dette fylket veldig dårlig representert.

3.5 Grøntanlegg

Grøntanlegg forstås her som et areal som er opparbeidet overveiende med vegetasjonsdekte flater, bl.a. for sports-, rekreasjons- eller pryddørmål. Hit hører for eksempel hager, fellesareal i boligstrøk, offentlige parker, grasbaner for idrettsformål, uteanlegg ved skoler og andre offentlige bygninger, gravplasser, alleer, opparbeidede turveistrøk og grønntriper langs vei. Grøntanlegg kan ligge i naturlig terreng eller på helt kunstig opparbeidede flater, for eksempel takhager.

Metode

I kartleggingen er enkeltminnearter som hage, park, allé, tre-tuntre, grøntområder, plass-gårdsrom, privat gravsted, monument-minnesmerke, stupetårn og hoppbakke, er gjennomgått. Enkeltminner definert som disse artene men som ikke kan karakteriseres som et grønntanlegg, er tatt ut av tallmaterialet. Det som vises i tabellene er kun grønntanlegg fredet etter § 15. Det finnes også grønntanlegg som er fredet etter § 19 som ikke er med i

denne rapporten. Eventuelle enkeltminner i kulturmiljøene er ikke omfattet av kartleggingen.

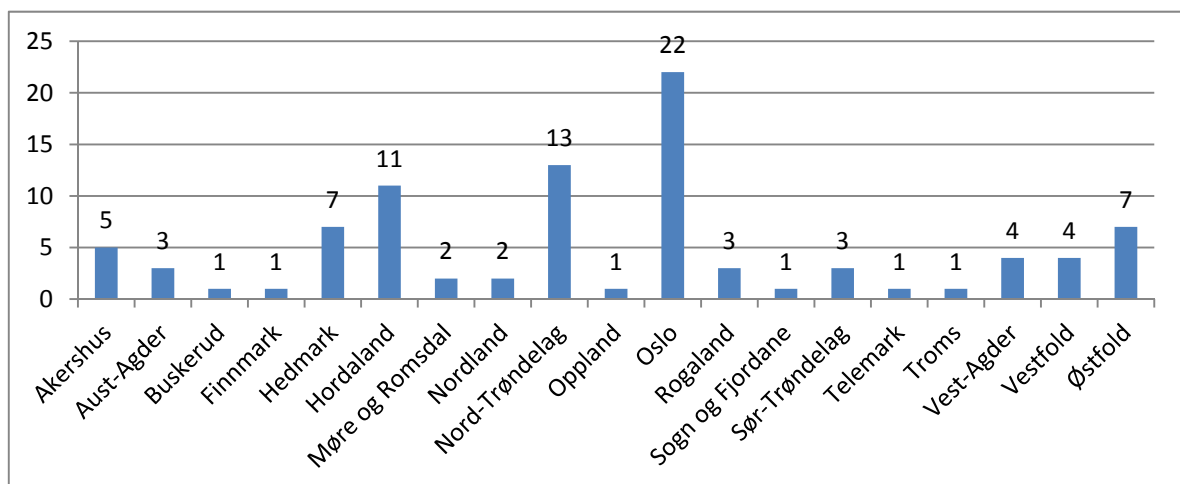
Lokaliteter, med enkeltminner som kan karakteriseres som et grøntanlegg eller et grøntanleggselement, er summert opp. Et grøntanlegg kan bestå av flere ulike enkeltminner, for eksempel en allé, en park, og et minnesmerke, og disse vil ha samme lokalitets-id. Enkeltminner er ikke summert opp, fordi det ville ha gitt et skjevt inntrykk av antall fredede grøntanlegg.

Det er også eksempler på grøntanlegg som ikke har blitt registrert med egen id. Disse anleggene kommer ikke til syne i tallmaterialet og inngår derfor ikke i totalt antall lokaliteter eller i figurene nedenfor.

Kvaliteten på tallmaterialet varierer. Den er avhengig av hvordan ulike områder er definert, noe som i stor grad er basert på skjønn ved innlegging av data i Askeladden. Arbeidet med å kategorisere ulike typer grøntanlegg er dessuten i stadig utvikling. På bakgrunn av disse betraktningene må det konkluderes med at det er flere potensielle feilkilder i tallmaterialet som ligger til grunn for resultatet beskrevet nedenfor. Tallene må sees i lys av dette.

Resultater

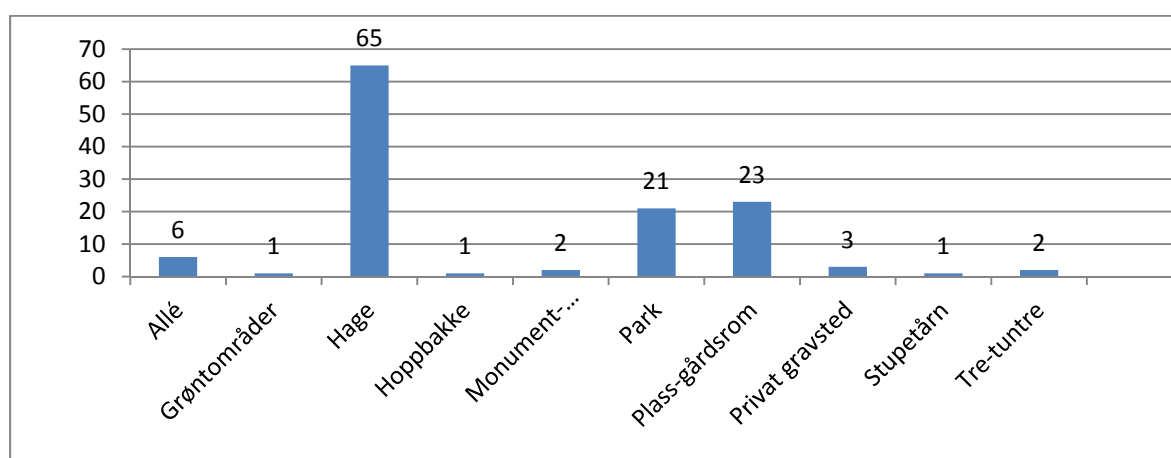
Gjennomgangen av tallmaterialet fra 2011 viser at totalt 92 grøntanlegg var forskriftsfredet eller vedtaksfredet pr. oktober 2011. De fleste av disse anleggene ligger i Oslo, men også i Nord-Trøndelag og i Hordaland finner vi relativt mange anlegg. Alle fylker hadde minst ett fredet grøntanlegg. Se figuren nedenfor.

Figur: Totalt antall grøntanlegg som var forskrifts- eller vedtaksfredet pr. oktober 2011 fordelt på fylker

Et grøntanlegg kan inneholde flere enkeltminnearter. En oppsummering av enkeltminnearter vil derfor gi et høyere tall enn totalt antall fredede grøntanlegg. Vi har sett nærmere på enkeltminneartene hage, park, allé, tre-tuntre, grøntområder, plass-gårdsrom, privat gravsted, monument-minnesmerke, stupetårn og hoppbakke, uavhengig av hvordan disse er knyttet til lokalitet.

Figuren nedenfor viser at det pr. oktober 2011 var registrert 65 fredede hager i Askeladden. Et tyve-talls parker og plasser-gårdsrom var også fredet. Det var gjennomført svært få fredninger av andre typer nevnte enkeltminnearter. Her er det imidlertid viktig å være oppmerksom på potensielle feilkilder knyttet til bl.a. tolkning av grøntanleggene, innleggingen av data i Askeladden og begrensninger i tilgjengelige kategorier.

Figur: Antall enkeltminner fordelt på artene allé, grøntområder, hage, hoppbakke, monument-minnesmerke, park, plass-gårdsrom, privat gravsted, stupetårn og tre-tuntre.

Kartleggingen viser at det er få fredete grøntanlegg og at det er en ujevn fordeling av type grøntanlegg. Det finnes mange viktige grøntanlegg i Norge som ikke er fredet, men som burde vært fredet. Disse kan stå som selvstendig grøntanlegg eller i tilknytning til bygning eller et bygningsanlegg. Det er også fredet mange bygninger/anlegg med viktige grøntanlegg der kun bygningen er fredet. Det bør gjøres en vurdering om hvorvidt grøntanleggene i tilknytning til slike anlegg bør tilleggsfredes. Det er behov for en systematisk gjennomgang av grøntanlegg med tanke på utvalg for fredning.

- Videre fredningsarbeid – viktig å vurdere om grønt bør være med og etter § 15
- Selvstendige grøntanlegg (ikke i tilknytning til bygning)
- Tilleggsfredninger

3.6 Etterreformatoriske arkeologiske kulturminner

Kartleggingen har ikke inkludert etterreformatoriske arkeologiske kulturlag, da dette på det tidspunkt forespørselen ble sendt ut til regionalforvaltningen, ikke var en del av prosjektet. Det er ikke gjennomført noen fredning av etterreformatoriske bylag. Vi har liten oversikt over hvor det kan finnes potensial for etterreformatoriske arkeologiske kulturminner.

4. Oppsummering - hovedfunn

Kartleggingen og kvalitetssikringen har resultert i at treffprosenten i Askeladden vil bli betydelig høyere innen alle indikatormålene.

4.1 Oppsummering i forhold til indikatorene

Alle tall er inkludert kulturmiljøer. I oppsummeringen under vises antall i hver gruppe i klamme.

4.1.1 Geografisk fordeling

Fylker med flest fredninger

- Oslo (807)
- Hordaland (650)
- Oppland (600)

Fylker med færrest fredninger:

- Troms (135)
- Vest-Agder (202)
- Møre og Romsdal (208)

Kommuner uten fredninger:

- Noen av kommunene langs svenskegrensa i Trøndelagsfylkene og Nordland
- Indre deler i Agderfylkene og Rogaland

4.1.2 Tidsmessig bredde

Århundre med fleste fredninger:

- 1800-tallet (2525)
- 1900-tallet (2185)
- 1700-tallet (1374)

Århundre med færrest fredninger:

- 1500-tallet (11)
- 1600-tallet (293)

4.1.3 Etnisk bredde

Av de fem indikatorene er det denne som er dårligst representert i kartleggingen. Urfolk/samisk tilhørighet er ikke talt med da en, for bygninger, avventer prosjektet som registrerer automatisk fredete samiske bygninger.

Fredninger knyttet opp mot en nasjonal minoritet:

- kvener/norsk-finner (59 enkeltminner, seks anlegg)
- skogfinner (ett enkelminne, en bygning)

Nasjonale minoritetene som ikke er representert med fredning:

- jøder
- rom
- romani

Nyere innvandrere er ikke representert med fredninger.

4.1.4 Sosial bredde

Sosial tilhørighet *eier*, best representert:

- Bonde (1626)
- Offentlig institusjon (838)
- Militær embetsperson (819)

Sosial tilhørighet *eier*, dårligst representert:

- Håndverker (55)
- Arbeider (140)
- Fisker (408)

Sosial tilhørighet *bruker*, best representert:

- Tjenestemann/arbeidere (1736)
- Bonde (1185)
- Offentlig institusjon (898)

Sosial tilhørighet *bruker*, dårligst representert:

- Håndverker (28)
- Forening/lag/stiftelse (30)
- Husmann/strandsitter (55)

4.1.5 Næringsmessig bredde

De tre næringsnivåene rangert etter flest antall fredninger, slik de ligger i Askeladden:

- Primærnæringen (2190)
- Tertiærnæringen (1478)
- Sekundærnæringen (43)

4.2 Andre betraktninger

4.2.1 Funksjon

Funksjoner representert med flest fredninger:

- Landbruk (1963)
- Ferdsel/samferdsel (866)
- Forsvar (842)

Funksjoner representert med færrest fredninger:

- Gravminner (3)

- Rekreasjon og fritid (26)
- Helse/pleie (41)

4.2.2 Sjøfart

Fylker med flest fredninger tilknyttet sjøfart:

- Hordaland (127)
- Vestfold (114)
- Nordland (93)

Fylker med færrest fredninger tilknyttet sjøfart:

- Buskerud (5)
- Nord-Trøndelag/Oslo (8)
- Østfold (17)

4.2.3 Kystkultur

Fylker med flest fredninger tilknyttet kystkultur:

- Hordaland (153)
- Nordland/Vestfold (149)
- Finnmark (129)

Fylker med færrest fredninger tilknyttet kystkultur:

- Buskerud (4)
- Oslo/Akershus (17)
- Østfold (31)

4.2.4 Grøntanlegg

Fylker med flest fredete grønntanlegg:

- Oslo (22)
- Nord-Trøndelag (13)
- Hordaland (11)

Fylker med færrest fredete grønntanlegg:

- Buskerud/Finnmark/Oppland/Sogn og Fjordane/Telemark/Troms (1)
- Møre og Romsdal/Nordland (2)
- Aust-Agder/Rogaland/Sør-Trøndelag (3)